

УДК 378 : 74.01/.09 : 7.049.1

Олена Лихолат, Надія Вовк
(Слов'янськ, Україна)

НАВЧАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ВИРОБІВ ДИЗАЙНУ З ВИКОРИСТАННЯМ МОЖЛИВОСТЕЙ ОРНАМЕНТУ

Стаття присвячена проблемам фахової підготовки вчителя трудового навчання та технології, а саме, ролі і місця орнаменту в навчальному проектуванні виробів дизайну, розвитку художнього мислення студента. Проаналізовані особливості орнаменту, його мотиви, композиційна будова, класифікаційні ознаки, формальні та змістові можливості. Визначені складові педагогічної технології створення художнього образу виробів дизайну з використанням орнаментального декору в умовах навчального проектування.

Ключові слова: *дизайн, проектування, навчальне проектування, вчителі трудового навчання та технології, виріб дизайну, орнамент.*

Статья посвящена проблемам профессиональной подготовки учителя трудового обучения и технологий, а именно, роли и места орнамента в учебном проектировании изделий дизайна, развитии художественного мышления студента. Проанализированы особенности орнамента, его мотивы, композиционное строение, классификационные признаки, формальные и содержательные возможности. Определены составляющие педагогической технологии создания художественного образа изделий дизайна с использованием орнаментального декора в условиях учебного проектирования.

Ключевые слова: *дизайн, проектирование, учебное проектирование, учителя трудового обучения и технологии, изделие дизайна, орнамент.*

The article is devoted to the problems of vocational training of the labor training and technologies teacher, namely, the role and place of the ornament in

**Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції
«Дизайн-освіта майбутніх фахівців: теорія і практика»**

the educational project of design products, the development of the student's artistic thinking. The features of the ornament, its motifs, compositional structure, classification characteristics, formal and substantial possibilities are analyzed. The components of the pedagogical technology for creating an artistic image of design products using ornamental decor in the conditions of educational design are determined.

Keywords: *design, project, educational design, labor training and technology teachers, product of design, ornament.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Сьогодні дизайн є порівняно новим видом художньо-конструкторської діяльності. Відомо, що в перекладі з англійської мови слово «design» означає – план, задум, конструювання, проектування. Головною метою дизайну є створення цілісного естетичного середовища для життя людини. Проектування будь-яких виробів дизайну зумовлене підпорядкуванням їх форми призначенню, головній функції у поєднанні зі зручністю і, головне, красою. Пошук оптимальної форми та елементів декору виробу є головним завданням роботи дизайнера, яке виникає в результаті аналізу зв'язків і відносин системи «людина-виріб-середовище-культура». Естетична значущість виробу є однією з найважливіших споживчих властивостей, що відповідає критеріям оцінки споживачем його якості [7].

Освіта в сфері дизайну є актуальним напрямком розвитку сучасного освітнього простору. Така освіта спрямована на підготовку креативних професійних кадрів, що мають гнучке мислення, здатність адаптуватись до умов ринку праці, змінювати предметно-просторове середовище, яке має великий вплив на світогляд людини. Навчальне проектування є ефективним і успішним лише за умов правильно організованої, організаційно спланованої, послідовної діяльності з виготовлення функціонально доцільних, технічно

зроблених, економічно виправданих і естетично виразних виробів, які у сукупності мають складати оптимальне предметне середовище. Орнамент, як елемент декору окремих виробів дизайну, здійснює особливий вплив на людину, створюючи їх привабливий образ, який легко запам'ятовується.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Якісний рівень підготовки вчителів трудового навчання та технології в умовах вищого навчального закладу обумовлений не тільки комплексним поєднанням науково-теоретичних знань в галузі методології проектування і сформованих під час практичних робіт специфічних для професії такого вчителя вмінь та навичок. Технологія професійної підготовки вчителів трудового навчання та технологій, окрім іншого, має базуватись на педагогічному стимулюванні готовності студентів до вирішення завдань, пов'язаних із створенням нових креативних ідей, що мають змістову концепцію і вмінням візуально втілювати проект, здійснювати графічну презентацію образу, реалізовувати формальні та емоціональні аспекти образу в матеріалі.

Дизайн як феномен культури вимагає звернення до праць з культурології, семіотики, естетики, психології мистецтва, психології сприйняття зорового образу, серед яких виділяються роботи У. Арістової, В. Аронова, В. Біблер, Л. Векера, Л. Виготського, О. Генісаретського, К. Готшальда, О. Долженка, М. Кагана, В. Катрана, К. Коффкі, Л. Новікова, В. Разумного, М. Шехтера, Г. Щедровицького, К. Юнга, А. Ярбуса та інших. Окремі питання, що торкаються проблем і перспектив дизайн-освіти можна знайти у низці публікацій закордонних та вітчизняних вчених, таких як Є. Антонович, О. Боднар, О. Бойчук, В. Вдовченко, І. Голод, Г. Гребенюк, В. Даниленко, В. Клімов, А. Коноваленко, В. Косів, М. Меленков, М. Нечаєв, О. Олексюк, О. Отич, В. Прусак, В. Радкевич, С. Рибін, О. Рудницька,

М. Селівачов, В. Сидоренко, В. Тименко, В. Яблонський та інших.

Проте, аналіз наукових робіт зазначених вище авторів дає можливість стверджувати, що проблемі використання можливостей орнаменту, як явища культури и мистецтва в навчальному процесі підготовки вчителя трудового навчання і технології приділяється недостатньо уваги.

Формування цілей статті (постановка завдання). У межах статті висвітливо особливості використання можливостей орнаменту в навчальному проектуванні виробів дизайну, що на нашу думку має важливе значення для вдосконалення фахової підготовки майбутнього вчителя трудового навчання і технології в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проектування – складний процес, обумовлений певним алгоритмом дій в дизайнерській роботі (об’єм – конструкція – деталі та оздоблення) та цільових установок (призначення). Успішність та ефективність навчального проектування також забезпечується правильною, послідовною, організаційно спланованою діяльністю з виготовлення виробу. Зміст навчального проектування складається з чотирьох етапів: організаційно-підготовчого, конструкторського, технологічного та завершального. Найважливішим етапом проектування є створення концепції (в межах організаційно-підготовчого етапу), бо саме на цьому етапі зароджується об’єкт дизайну у вигляді креативної ідеї.

В своїй роботі дизайнер використовує загальні для пластичних мистецтв зображувальні засоби, такі як: точка, лінія, пляма, фактура, текстура, колір, об’єм, пропорція, маса і т. і. Ці складові комбінуються на основі принципів композиції: симетрії, асиметрії, рівноваги, ритму, метру, динаміки, статики тощо [3]. Такі зображувальні засоби та принципи композиції має використовувати майбутній вчитель трудового навчання та технології в роботі над навчальним проектом, в роботі над орнаментальним

оздобленням виробу.

Орнамент (від лат. ornamentum, - прикраса) – це візерунок, який побудований на чергуванні в певному порядку (ритмі) будь-яких малюнків, ліній та інших зображувальних елементів. Орнамент завжди пов'язаний з формою, матеріалом, практичним призначенням виробу, масштабом, художньо-образним змістом самого виробу. Орнамент здатний висловлювати різноманітні відчуття: стриманість та урочистість, легкість, витонченість та плавність, внутрішнє напруження або спокій, свободу руху. Емоційна виразність орнаменту є нескінченною. В орнаменті завжди відображений характер та особливості національної культури, стилістика епохи його виникнення, особисте ставлення митця до твору.

Основною будь-якого орнаменту є мотив. Поєднання мотивів створює художній образ. Орнамент може бути замкненим, тобто вписаним в будь-яку плоску геометричну фігуру, або відкритим, тобто таким, який можна продовжити на площині уздовж вертикалі, горизонталі та діагоналі. Кольорове рішення орнаменту завжди обумовлене художньою ідеєю, матеріалом, конструкцією та технологією виготовлення виробу, і може будуватись на використанні одного кольору (монохромне) та багатьох кольорів (поліхромне). В залежності від технології декоративних робіт та особливостей використовуваних основних та оздоблювальних матеріалів, орнамент може рельєфно виступати над поверхнею, входити в площину, або бути заглибленим в матеріал.

Робота над орнаментом вимагає від особи спостережливості, почуття міри, порядку, тонкого розрахунку, відчуття ритму. Орнаментуючи будь-який виріб людина прагне виділити його серед інших, привернути до нього увагу. За допомогою орнаменту митець може виділити форму виробу, розділити поверхню форми, виділити окремі деталі форми, або покрити всю поверхню форми, змінивши її художньо-емоційне «звучання». Завдання використання орнаменту у виробі полягає в прагненні збагатити виріб,

підкреслити і посилити його художньо-образний зміст. Щоб бути виправданим орнамент має бути узгодженим з характером виробу, його призначенням, формою та конструктивним рішенням [3, 95 - 100].

Орнамент у творах розглядається як система закономірного (на основі композиційних принципів симетрії, ритму, динаміки) поєднання геометричних та зображувальних (формалізованих, стилізованих) елементів. За художніми ознаками орнаменти прийнято класифікувати і об'єднувати в такі групи [5]:

- технічний, який утворюється за рахунок трудової діяльності людини або технологічними можливостями обладнання (на тканинах з ткацьким переплетенням, трикотажних полотнах, плетених виробах з лози тощо);

- незображувальний, який утворений з геометричних елементів правильної або неправильної форми, абстрактних форм, які не мають конкретного предметного змісту;

- зображувальний, для якого характерними є улюблені мотиви (фітоморфні, зооморфні, антропоморфні, орнітоморфні, іхтіоморфні тощо), які відрізняються в залежності від країни та часу походження і включають архітектурні мотиви, мотиви неживої природи, предметів побуту;

- комбінований, який являє собою поєднання зображувальних мотивів або окремих елементів з абстрактними формами.

Для орнаменту притаманним є багаторазовий повтор елементу (частини орнаментального візерунку), який має назву рапорт. Мотив в орнаменті – це найпростіша змістова символічна одиниця, яка може складатись з одного або кількох елементів. Щодо композиційної будови орнаменту, то за даними А. Землякова [4] існує тільки 17 різних типів плоских орнаментів, побудованих на основі поєднання різних сіток осей симетрії або різних наборів порядків центрів симетрії (різних «скелетів» або різних множин переносів).

Крім іншого, орнамент володіє формальними та змістовими

можливостями [8]. Орнаментом можна підкреслити форму виробу, а можна візуально її зруйнувати (змінити), ввести у сприйняття форми необхідний ритм, порядок, симетрію або асиметрію, акцентувати або розсіяти увагу людини. За допомогою орнаментальної композиції можна виділити зоровий або змістовий центр об'єкту дизайну, посилити єдність і взаємодію елементів в створенні цілісного образу проектованого виробу. Орнаментальні рішення на виробках дизайну також створюють різні змістові контексти сприйняття, збагачуючи візуальну комунікацію за рахунок змісту мотивів і їх поєднань. Орнаментом можна підкреслити унікальність, ексклюзивний характер виробу, або, навпаки, надати виробу характеру належності до певної групи людей. Орнамент може базуватись на традиційності його мотивів для певного народу, або просто відображати безпосередній зв'язок людини з природою. Беззаперечним є емоційний вплив орнаментованого виробу на людину. За рахунок орнаменту у людини формується більш яскравий образ проектованого виробу.

Вміле використання орнаментики в навчальному проектуванні виробів дизайну впливає на зорове та психічне (свідоме та підсвідоме) сприйняття продукту. Робота над орнаментом в процесі виконання навчального проекту передбачає не сліпе копіювання вже готових зразків, а має базуватись на ретельному вивченні ліній, геометричних фігур, їх поєднань в композиційному ладі, що сприяє відпрацьовуванню не тільки графічних навичок, але і «виховує» око, привчає руку до вивірених і точних рухів.

Художній образ елементів і мотивів орнаменту на виробі дизайну можна розглядати як ланку, що зв'язує в культурному діалозі об'єкт проектування і людину, яка буде користуватись цим виробом. Естетичне пізнання і відображення дійсності в художньому образі орнаментально композиції, розробленої в процесі роботи над навчальним проектом тісно пов'язана з такою якістю виробу дизайну, як новизна. Саме новизна є головною ознакою будь-якої дизайнерської розробки, це закон будь-якого

мистецтва. Нове в мистецтві створюється на основі життєвого та творчого досвіду митця, в результаті активної творчої роботи, естетичного осмислення об'єктивної реальності [7].

Навчання студентів, майбутніх вчителів трудового навчання і технології під час навчального проектування над орнаментальним оздобленням виробу не має бути спрямованим тільки на засвоєння принципів орнаментальної композиції, вивчення елементів і мотивів орнаменту, технічного створення виробу. Особливу увагу слід приділити стилістичним, змістовим та асоціативним аспектам створення орнаментального оздоблення, які тісно взаємопов'язані між собою. В цьому зв'язку, на перший план виступає необхідність формування образного мислення [1; 2].

Художня мова орнаменту, як елементу мистецтва не є вербальною, вона базується на візуальному мисленні. Образна мова орнаментальних мотивів замінює вербальну мову. За допомогою орнаменту на виробках дизайну студент, майбутній вчитель трудового навчання та технології може передати візуальне повідомлення, сформулювати і висловити естетичний ідеал свого часу. Візуальна мова є універсальною, міжнародною. Процес створення художнього образу виробу дизайну з використанням можливостей орнаменту можна поділити на такі етапи:

- виникнення образної ідеї в межах проектного завдання навчального проекту, що втілюється у вигляді мотивів орнаменту, орнаментальних композицій, особливостей їхнього розташування на виробі, ліній, кольору і фактури матеріалу;

- створення цілісного художнього образу виробу, що обумовлена загальною формою виробу у поєднанні з орнаментальним декором.

В процесі роботи над навчальним проектом, пов'язаним з виробами дизайну, які оздоблені орнаментом у студента мають формуватися елементи професійного мислення: систематизація, концентрація, виділення головного. Навчальна технологія може бути представлена такими її складовими:

*Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції
«Дизайн-освіта майбутніх фахівців: теорія і практика»*

- систематичним використанням візуальних прикладів (наочних дидактичних матеріалів);
- постійним формуванням навичок виокремлення візуальної когнітивно-графічної інформації і її читання;
- включенням до навчального процесу творчих завдань, які мають чіткі алгоритми вирішення;
- критичним аналізом професійних робіт, студентських робіт.

Початковий етап навчального проектування виробів дизайну передбачає вивчення аналогів, формулювання проектного завдання. В цьому зв'язку з метою формування у студентів розуміння прямого та опосередкованого проектного образу орнаментального оздоблення виробу слід запропонувати їм виконання завдань пропедевтичного типу. Необхідно відібрати вже існуючі мотиви орнаменту, проаналізувати їх змістове навантаження, композиційні, стилістичні компоненти, технологічні особливості виконання в залежності від матеріалу. Потім студент має адаптувати запропонований орнамент під технологію оздоблювальних робіт, особливість розташування орнаменту на виробі. Як правило, робота виконується індивідуально і самостійно з наступним колективним обговоренням на заняттях в групі. Наступне завдання полягає в розробці власного дизайн-проекту орнаментальної композиції. При виконанні такого проекту основною проблемою є вироблення креативних ідей, створення ефективною, оригінальною концепції, дотримання стильової єдності орнаменту та форми виробу.

Виріб дизайну з використанням орнаментального оздоблення, який розробляється студентом має бути зрозумілим для глядача, легко «прочитуватись», бути психологічно комфортним, приємним для споглядання, привертати увагу, добре запам'ятовуватись, не має викликати негативних емоцій, має формувати смакові переваги, виховувати художньо-естетичний смак.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. При організації роботи майбутніх вчителів трудового навчання та технології над навчальним проектом важливим і необхідним є комплексний підхід до самого проектування виробів дизайну з орнаментальним оздобленням. Адже орнаментальне мистецтво відноситься до традиції і містить потенціал для розвитку навчального проектування виробів дизайну в нових умовах життєдіяльності, умовах діяльності вищої школи. Провідним завданням фахової підготовки студента є створення умов для постійного розвитку його особистості, зважений вибір змісту, методів, форм і технологій навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский, Л. С. / Психология искусства / Л. С. Выготский; Предисл. А. Н. Леонтьева; Комент. Л. С. Выготского, В. В. Иванова; Общ. ред. В. В. Иванова. - [3-е изд.] – М. : Искусство, 1986. – 573 с.
2. Грачев, Н. Н. Психология инженерного труда : учеб. пособие / Н. Н. Грачев. – М. : Высш. шк., 1998. – 323 с.
3. Гусейнов, Г. М. Пропедевтика в дизайне: Учебное пособие / Г. М. Гусейнов. – Гжель: ГГХПИ, 2015. – 180 с.
4. Земляков, А. Орнаменты / А. Земляков // Квант: научно-популярный физико-математический журнал. – М.: Издательство «Наука», Главная редакция физико-математической литературы. – 1977. - № 3.– С. 20-27.
5. Козлов, В. Н. Основы художественного оформления текстильных изделий / В. Н. Козлов. – М.: Лег. и пищ. пром-сть, 1981.
6. Орнамент : Композиционно-классические построения : 57 штриховых рисунков, 56 тоновых чертежей, 658 штриховых чертежей, 8 красочных чертежей / Я. Г. Черников. – [Печатается по изданию 1930 года]. – М.: «Сварог и К», 2007. – 200 с., ил.
7. Луков, Вл. А. Дизайн: тезаурусный анализ : Науч. монография / Вл. А. Луков, А. А. Останин. – М.: Издательство Московского гуманитарного университета, 2007. – Режим доступа: www.mosgu.ru/nauchnaya/publications/monographs/Lukov&Ostainin_Design/
8. Подгорнева, Э. В. Использование возможностей орнамента в дизайне / Э. В. Подгорнева // Методы и технологии обучения изобразительной и проектной деятельности. Сборник статей. – Выпуск 5. – М.: МПГУ, 2011. – 202 с. – С. 122 – 125.

*Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції
«Дизайн-освіта майбутніх фахівців: теорія і практика»*